

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
„Európa és a magyarság a 18–20. században” Doktori
Program

Marosi Tibor József

**Prónay Pál huszártiszt alakulatának működése
1919 nyarától 1922 elejéig**

Doktori (PhD) értekezés

TÉZISEK

Témavezető:
Dr. habil. Hornyák Árpád
egyetemi docens

Pécs, 2023

A disszertáció témája

Disszertációm témája az I.világháború után lezajlott forradalmak, valamint a Horthy-korszak kezdetének időszakát idézi fel. Prónay Pál alakulatának működését mutatom be, akinek neve hallatán mindenkinek a fehérterror jut eszébe. Azonban témám boncolgatása során nem csak ezt a szörnyű eseménysorozatot vizsgáltam, hanem azt is, hogy a Prónay-alakulat miképpen tagozódott be a folyamatosan formálódó Magyar Nemzeti Hadseregbe és azon belül milyen katonai és egyéb feladatokat látott el.

Bemutatom Prónay Pál származását, előéletét, a forradalmakhoz fűződő viszonyát és ellenforradalmi tevékenységét. A Magyar Nemzeti Hadsereg szervezésének körülményeit és az azon belül létrejött Prónay-különítmény szervezését. A vörösteror jellemzőit és fő képviselőit, valamint az 1919 nyarán, Szegeden kibontakozó fehérterror eseményeit. Munkámban a szegedi kormányok és a franciák kapcsolatát is elemzem.

Kutatásaim során vizsgáltam a különböző különítmények tevékenységét Szegedtől Budapestig. Prónay alakulatán kívül elsősorban Ostenburgéval foglalkoztam, mert ez a két különítmény maradhatott meg a 20-as évek fordulóján. Az események során bemutatom a különböző kormányzatok különítményekhez fűződő viszonyát, és a fehérterror jellegének változását.

Nagyon fontos dolog a különítmények hadseregen belüli helyzete, valamint a katonák és polgárok egymáshoz fűződő viszonya. Utóbbi főleg a hadsereg Budapestre vonulása után kerül előtérbe. A különítmények átalakítása többször szóba kerül a vizsgált időszakban. Ezekből az egységekből 1920-ra vadászszászlóaljok lesznek, amelyek részt vesznek a fővárosban és vidéken a rend fenntartásában, valamint a kommunisták és csempészek elleni nyomozásokban.

Vizsgálat alá vettem a Prónay-alakulat tisztjei között fennálló konfliktusokat és a kommunisták, elsősorban a Tanácsköztársaság egykori vezetői ellen lezajlott akciókat. Láthatjuk, hogy a különítményekből alakult vadászszászlóaljok legénységi alakulatként milyen szerepet játszanak az új hadseregben.

A Trianoni béke következtében a csendőrséghez került vadászszászlóaljok átalakítása már majdnem egybe esett IV. Károly első visszatérési kísérletével, ami megosztja a szabad királyválasztó politikusokat és katonatiszteteket.

Igyekeztem az I. vadászászlóalj vezetőjének, Prónaynak az életében beállt változásokat figyelembe venni. Részletesen írok Prónay eltávolításáról a kormányzat számára fontos csendőrzászlóalj éléről, amit elsősorban gróf Bethlen István miniszterelnök szorgalmazott. A visszavonult Prónay mégis fontos szerephez jutott a nyugat-magyarországi felkelés idején, amikor a felkelők fővezére lett. Ráadásul társaival egy független államot hozott létre Lajtabánság néven, amit azonban senki sem ismert el. Ez az esemény egybe esett a király második visszatérési kísérletével, ami ismét megosztotta a politikusokat és a katonai vezetőket. A felkelés bukása után Prónay végleg befejezte katonai pályáját, az egykori alakulatát a továbbiakban más tisztek irányították.

Disszertációmban bemutatom Prónay sorsának alakulását, de foglalkozom a zászlóalj életében fontosabb szerepet játszó tisztek pályafutásával is. Ezzel kapcsolatban több névjegyzéket is megvizsgáltam és sok tiszt életével kapcsolatban folytattam kutatásokat. A mellékletben öt tiszti század tisztjeinek adatait találhatjuk az 1919-1921. közötti időszakból.

Kutatástörténet

A disszertációm elsősorban levéltári források alapján állítottam össze. Legfontosabb kutatásaimat a Politikatörténeti Intézetben és a Hadtörténeti Levéltárban végeztem el, de meglátogattam a Budapest Fővárosi Levéltárat és a Magyar Nemzeti Levéltár intézményeit is. Elsődleges forrásom Prónay Pál huszáralezredes visszaemlékezése volt, amely a vizsgált korszak eseményeit a különítményvezér szemével láttatja. Ehhez fűsültem hozzá a Prónay-alakulat nagy mennyiségű iratanyagát, amely részletesen bemutatja az egység tevékenységét és feladatait a tárgyalt időszakban. Ez a két forrás tökéletesen kiegészíti egymást. Ezek mellett fontos szerepet kapnak más katonai alakulatok iratai, valamint a kortárs visszaemlékezők elbeszélései.

A forrásokat a kor politikusainak és katonatisztjeinek visszaemlékezéseivel egészítettem ki. A két háború között eltelt években főleg naplók és visszaemlékezések születtek, Ezek közül a jobb- és baloldali szemléletű emberek munkáit is felhasználtam. (Például: Bethlen István, Horthy Miklós, Gömbös Gyula, báró Lehár Antal, Hefty Richárd, Dietz Károly, illetve

Garami Ernő, Böhm Vilmos, Rákosi Mátyás) Ebből a korszakból igazi történelmi munkának csak Váry Albert és Gratz Gusztáv munkáit tekinthetjük.

A II. világháború után a kommunista diktatúra kialakulásával a baloldali szemléletű visszaemlékezők és történészek írásai kerültek előtérbe, akik addig csak külföldön jelentethették meg a műveiket. Ezeket az írásokat már a marxista-leninista világszemlélet jellemezte. Az 50-es, 60-as évek során a Horthy-korszak minden fontos vezetőjét mélyen elítélő alkotások születtek. A fő szerzők ebben az időszakban Nemes Dezső, Karsai Elek, Pamlényi Ervin, L. Nagy Zsuzsa. Nagyban segítette munkámat a Tanácsköztársaság 40. évfordulójára elindított adatgyűjtés a korabeli eseményekről. Tolna megyében K. Balog János, Somogy megyében pedig Andrassy Antal járt elől a korszakról szóló tanulmányok elkészítésében.

A 70-es, 80-as években Ormos Mária, Romsics Ignác és Vonyó József több tanulmányban is felidéztek az I. világháború utáni időszakot. Ezeket a munkákat már nem jellemzi a korábban megszokott kommunista ideológia. A rendszerváltás idején már IV. Károly visszatérési kísérletével is többen foglalkoztak a történészek. Ez a téma a szocializmus időszakában még háttérbe szorult, mert a fehérterror kiemelését tartották fontosnak.

A rendszerváltás után szabadon fel lehetett használni olyan forrásokat is, amelyek korábban nem feleltek meg a szocialista ideológiának. Ezeknek a segítségével újabb munkák születtek meg a témában, amelyek segítenek abban, hogy objektív módon vizsgáljuk és értékeljük az eseményeket. Ebben az időszakban a vizsgált időszakot elsősorban Ormos Mária, Romsics Ignác, Vonyó József, Szakály Sándor, Ablonczy Balázs, Hatos Pál, Tóth Imre, Bodó Béla, Murber Ibolya, Bödök Gergely, Turbucz Dávid, Bíró Aurél és Nánási László munkáiból ismerhetjük meg.

Eredmények

Disszertációmban vizsgálat tárgyává tettem az I. világháború utáni vészterhes időszak eseményeit, az ellenforradalom kialakulását, ezzel kapcsolatosan Prónay Pál tevékenységét. Bemutatom, hogy a Tanácsköztársaság uralma idején, 1919 tavaszán a jobboldali szemléletű politikusok és katonák közül nagyon sokan Szegedre menekültek, ahol megkezdték a

szervezkedést, melynek célja a kommün megbuktatása és a forradalmak előtt működő kormányzat visszaállítása volt. A helyi tiszték május 7-én létrehozták a Magyar Nemzeti Hadsereget, amelynek élére nem sokkal később a katonák körében nagy tekintélynek örvendő tengerésztiszt, Horthy Miklós állt. A dél-alföldi városba sereglő katonák a hadsereg különböző egységeibe lettek beosztva.

A Károlyi Gyula által vezetett szegedi kormány megalakulása után jött létre a kabinet tekintélyének emelésére és védelmére az első tiszti különítmény, amelynek parancsnoka a Bécsből érkező Prónay Pál százados lett. Prónay tekintélyét mutatja, hogy nála magasabb rendfokozatú tiszték ellenében is el tudta nyerni ezt a fontos pozíciót. Az 1919 nyarán 44 éves parancsnok csapata egy összeválogatott elit egység volt, ahol századosnál magasabb rendfokozatú tisztet nem találunk. Az alakulat tagjai közül az idősebb tiszték a 30-as éveikben jártak, de nagyon sok volt köztük a 20-as évei elején járó fiatalember. Főleg az utóbbiak voltak rendkívüli módon fanatizálhatók. A különítmény működésének kezdetén Prónay nagymértékben tudta befolyásolni tisztjeit, akik eredeti feladatukon túl, brutálisan léptek fel a baloldaliak és a zsidók ellen.

Kutatásaim során megállapítottam, hogy a Prónay-különítményt közvetlenül a hadügyminiszter Horthynak rendelték alá, aki a felügyeleti jogot fővezérként is megtartotta. Ez a kitüntetett szerep sok, a többi tiszti különítményhez tartozó tiszt erős nemtetszését is kivívta. Kivételt ez alól csak Ostenburg-Moravek Gyula százados egysége képezett. Az elit alakulathoz nem tartozó tiszték nemcsak féltékenyek voltak a Prónay-különítmény tagjaira, de növekvő felháborodással tekintettek az egységre a sokasodó atrocitások miatt. Ugyanez az erősödő felháborodás volt tapasztalható a polgári hatóságok, a civilek és a baloldali nézeteket vallók körében is.

A különböző gyilkosságokban, kínzásokban és bántalmazásokban több fanatikus Prónay-tiszt vett részt, akik maguk is elszenvetői voltak a vörösterroznak, vagy személyesen, vagy családtagjaikon keresztül. A parancsnok nemhogy visszafogta, de inkább uszította fiatal tisztjeit a liberális baloldali személyek, különösen a zsidók ellen.

Ramutattam, hogy a vörösterorra válaszként érkező fehérterror már Szegeden elkezdődött, majd a kommün bukása után tovább folytatódott az Alföldön, majd egyre felerősödve a Dunántúlon érte el a csúcspontját 1919 augusztusában és őszén. A Prónay-különítmény élen járt a súlyos atrocitásokban, gyilkosságokban, de a többi különítmény is részese volt a szörnyű eseményeknek. A tiszti alakulatok több településen összefogtak egymással és együtt hajtották végre az akcióikat.

Disszertációmban megállapítottam, hogy a Magyar Nemzeti Hadsereg és annak tiszti különítményei Dunántúlra érkezésével katonai diktatúra alakult ki az ország idegen csapatok által meg nem szállt területein. A Fővezérség parancsai alapján tevékenykedő tiszti alakulatok elsődleges feladata a forradalmak előtti közigazgatás visszaállítása, a hadianyag összegyűjtése és a számonkérés volt. Utóbbi miatt óriási volt a felháborodás hazai és nemzetközi részről egyaránt. Ráadásul az önkényes fellépéssel a tisztek egy része sem értett egyet. A Prónay-különítményen belül is akadtak ellenzők, ami feszültséget okozott az alakulat katonái között. A fehérterror csúcspontján láthatjuk az első jelét az egység megbomlásának. Mivel a parancsnok egyetértett a megtorlással, sőt szorgalmazta az ilyen akciókat, ezért hasonló eseteknél az agresszív tisztjei pártját fogta a józanabbakkal szemben.

A helyzetet tetézte, hogy a hadsereg fővezére és vezérkara szintén bűnösnek tartotta azokat az embereket, akiket a fehér tisztek felelősségre vontak. Az antant és a polgári politikusok tiltakozásai a terrort megszüntetni nem tudták, csak annak a jellege változott meg. Augusztus és szeptember fordulójától a tisztek a gyilkosságokat már nem nyíltan, hanem titokban hajtották végre. Ennyit tudtak elérni a fővezér és a vezérkar rendeletei, amelyek a tiszteket a népitételek befejezésére utasították.

Horthynak azonban saját és az ország érdekében is el kellett gondolkodnia, hogy ragaszkodjon-e a katonai diktatúrához. Az antant igyekezett egy olyan kormányt létrehozni Magyarországon, amiben minden politikai erő képviselteti magát, ez pedig nem volt összeegyeztethető a diktatúrával. Utóbbiról a fővezér végül lemondott, az antant által elismert kormány alakult, közben a hadsereg pedig bevonult Budapestre.

Ez újabb problémákat vetett fel, mert a fehér tisztek a fővárost a kommunizmus fő fészkeének tartották. Horthy ugyan tett egy felemás ígéretet a pogromok elkerülésére, de a tisztek bosszúvágyát ez sem csillapította. Budapesten a hadsereg bevonulása után a liberálisok, szociáldemokraták, kommunisták és a zsidó származásúak nem érezhették magukat biztonságban.

A helyzetet súlyosbította, hogy a csendőrség, a rendőrség és a határőrség újjászervezés alatt állt és nem volt megbízható a kormányzat számára. Ezért a feladataikat a hadsereg látta el. A különítmények ezekben a munkákban fontos szerepet kaptak. Prónay emberei a nyugati határon is teljesítettek szolgálatot, ahol a kommunistákat és csempészeket igyekeztek lekapcsolni. A különítményeknek nyomozó egységei alakultak, akik a fővárosi tevékenységük során rengeteg atrocitást követtek el. Voltak pozitív cselekedeteik is, mert a Prónay-különítmény nyomozóalakulata fogta el Szamuely Lászlót, de a mérleg másik serpenyőjében már 1919 végén is sokkal több volt.

Disszertációmban megvizsgáltam a különítmények vadászzászlóaljakká történt átalakítását. Az év végére már egyértelműen látszott, hogy a különítmények tagjai között nem csak tisztek, hanem alantas katonák is szolgáltak. 1919-1920 fordulóján ezek az alakulatok átszervezésre kerültek. Prónay és Ostenburg vadászzászlóaljok szervezésére kaptak parancsot. Az új, nagyobb csapattesteknek továbbra is megvoltak a nyomozó alakulatai, akik elsősorban a kommunisták ellen kívántak fellépni. Utóbbiak munkája újabb szakítópróbát jelentett a zászlóaljok tisztjei között. Prónay nyomozótisztjei beépültek a kommunisták illegális mozgalmába. Ezért gyakran előfordult, hogy úgy kellett élniük, mint a megfigyelteknek. Ez a többi tisztnek nem tetszett. Sokan megvetették a nyomozótiszteket ezért az életmódért és nem barátkoztak velük, bár a tisztek erről később eltérően nyilatkoztak. Voltak olyan tisztek, akik az elkövetett atrocitásokért is elítélték őket. A nyomozótisztek ráadásul sokszor egymásban sem bíztak meg, mert azt gondolták, hogy vannak köztük olyan beépült emberek is, akik ténylegesen kommunistává váltak.

A Britannia Szálló tisztjeinek visszaélései és a Somogyi-Bacsó-gyilkosság miatt a zászlóaljok helyzete is megváltozott. Prónay és Ostenburg a kormányzóválasztásnál játszott fontos szerepével üzeni akart minden ellenségének, de magának a kormányzónak is, hogy nélkülözhetetlenek az új rendszer számára. Világosan látszik, hogy a zászlóaljok vezetői még mindig a katonai diktatúra mellett szálltak síkra. Azonban ez a konszolidáció kezdetén már anakronisztikus volt. Ostenburg ezt könnyebben megértette, de Prónay agresszívabb személyiség volt, vele nehezebben bírtak a mindenkori kormányzatok.

Megállapítottam, hogy a hadsereg vezetése továbbra is ragaszkodott a zászlóaljokhoz, amik fontos szerepet játszottak a hadseregen belül és komoly rendfenntartó tevékenységet folytattak a megbízhatatlannak vélt csendőrséggel és rendőrséggel szemben. A hadvezetés számára a nyomozókülönítmények azonban egyre több gondot okoztak. Működésük a béketárgyalások idején egyre kellemetlenebb volt a kormányzat számára. A folyamatosan átalakuló hadsereg irányítói a nyomozókülönítmények megszüntetésén munkálkodtak, amire 1920. március folyamán már kísérletet tettek. Prónay ezt az egysége felszámolására irányuló törekvésnek vélte, pedig a zászlóalj többi részét nem érintette.

Rávilágítottam, hogy a Prónay-zászlóaljban egyre inkább előtérbe kerültek azok a fiatal tisztek, akik fanatikusan szolgálták az új rendszert, mert mindent neki köszönhettek. Közülük többen szép karriert futottak be az új hadseregben. Ők nem kötődtek annyira a Monarchiához, mint idősebb társaik. A fehérterrorban élenjáró, szintén fiatal tisztek jó része pedig háttérbe szorult, vagy elhagyta a hadsereget.

Prónay ekkor még tudta befolyásolni fiatal beosztottjait, akik segítségével igyekezett vidéki bázist kiépíteni zászlóalj számára. Elsősorban a Kecskemét környéki gazdák támogatására számíthatott, akikkel szoros szövetséget kötött 1920 tavaszán. Ebben az időben a zászlóalj fő feladata a rendfenntartás volt a fővárosban és vidéken egyaránt. Az alakulat tisztjei nagy szerepet játszottak a románok által kiűritett terület pacifikálásában.

Bemutattam, hogy a mindenkori kormányzatok számára továbbra is problémát jelentett, hogy az alakulat tagjai részt vettek az antiszemita színezetű fővárosi atrocitásokban és azok elkövetőit igyekeztek elbűjtatni, vagy megszőktetni, hogy azok elkerüljék a felelősségrevonást. Prónay zászlóalj élen járt az irredenta akciók szervezésében is, mert a parancsnok célja ezek segítségével az elvesztett területek visszaszerzése és ezen túl a Monarchia feltámasztása volt.

Disszertációmban megvizsgáltam a magyar kormány zászlóaljához és azon belül a különítményekhez fűződő viszonyát. Ez alapján kiderül, hogy a Teleki-kormány végül 1920 őszén végrehajtotta a tiszti különítmények megszüntetését. Prónay ezt már korábban is nehezményezte, mivel véleménye szerint ez az egység volt a zászlóalj magja. Ugyanakkor a feloszlatói parancs ellen semmit nem tudott tenni. A kabinet célja egyértelműen a fővárosi atrocitások felszámolása volt. Ennek ellenére még 1920 végén is voltak súlyos rendbontások Budapesten, amelyek tiszti csoportokhoz vagy azokhoz közel álló személyekhez voltak köthetők.

1920 végére a Trianonban megkötött béke eredményeként a hadseregben is jelentős változások történtek. A létszám maximálása miatt sok egység a csendőrség kötelékébe került át. A két vadászzászlóalj, Prónay és Ostenburg csapata is csendőralakulattá vált 1921 elején.

Ezt az évet már a szabadkirályválasztók és a legitimisták harca jellemezte, amelyet IV. Károly trónfoglalási kísérletei idéztek elő. Mindkét zászlóalj parancsnoka legitimista nézeteket vallott, de a király visszatérésével kapcsolatban eltérő álláspontot képviseltek. Mivel a húsvéti puccsban egyikük sem vett részt, így mindketten a zászlóaljuk élén maradhattak.

Megállapítottam, hogy a kormányzat számára a két legitimista zászlóaljparancsnok közül Prónay volt a veszélyesebb. Nem, csak azért mert a húsvéti királypuccs után kötött házasságával közelebb került a legitimisták fő táborához, hiszen ők nem bíztak meg benne. Hanem azért, mert a fékezhetetlen Prónay még 1921-ben is 1919-es alapon állt és jelentős befolyással bírt az általa irányított katonák felett. A kezelhetőbb Ostenburg eltávolítása fel sem merült, de Prónay elmozdítására már 1921 tavaszán történtek kísérletek. Ahhoz hogy ez sikeres legyen egy olyan erős ember kellett, mint az új miniszterelnök, gróf Bethlen István.

Azonban Prónay viselkedése is nagyban hozzájárult a menesztéséhez. A kormánynak kapóra jött a Kornhauser-ügy és az ezt követő támadások, amiket Prónay a nemzetgyűlés tagjai ellen indított. Prónay eltávolítására azért is szükség volt, mert a kormány a két csendőrtartalék-zászlóaljat küldte ki Nyugat-Magyarországra, hogy a terület Ausztriának való átadását felügyeljék. Prónayt pedig nem tartották megbízhatónak a korábbi irredenta szervezkedései miatt. Fiatal tisztjei mindaddig kitartottak parancsnokuk mellett, míg az nem került összetűzésbe a kormányzóval. Ettől kezdve szakadás állt be az első csendőrtartalék-zászlóalj tisztjei között. Mikor Prónay távozott a hadseregből Horthy könnyelmű ígéretet tett neki, hogy később visszakaphatja a zászlóalját. Bethlen azonban nem akarta a szabadkirályválasztók számára megbízhatatlan alezredest ebbe a fontos pozícióba visszaengedni, csak egy kisebb egység vezetését lett volna hajlandó rábízni.

Vizsgálat tárgyává tettem Prónay Pál vélekedését a nyugat-magyarországi eseményekkel kapcsolatban. Amint láthatjuk, 1921 ősze Prónay számára a zászlóaljparancsnoki cím visszaszerzésével telt, ami a nyugat-magyarországi felkeléssel kapcsolódott össze. Nyugodtan állíthatjuk, hogy Prónayt a zászlóalj idősebb tisztjei hívták nyugatra, hogy átvegye a felkelők között a parancsnokságot és ismét a zászlóalj élére álljon. Fiatal tisztjei ekkor már nem bíztak benne és a Lajtabánság kikiáltása után, a második királypuccs idején igyekeztek a kormány álláspontját képviselni. A puccs bukása után pedig nyílt lázadást hajtottak végre Prónay ellen, akit legitimistának tartottak és azzal vádolták, hogy a kormány intézkedéseit nem hajtotta végre, és ezzel a cselekedetével előmozdította a puccs terjedését.

Ez a vád azonban nem bizonyult igaznak, mert Prónayban a legitimista vezetők nem bíztak meg, így ő semmit sem tudott a terveikről. Amikor az kitört igyekezett a zászlóaljat mielőbb a fővárosba juttatni, hogy ezáltal a kormánynak segítsen. Nem állt a király mellé, mert elítélte a puccsot és bízott a kormányzóban, hogy amikor eljön az ideje, átadja a hatalmat Károlynak. Ugyanakkor nem állhatott a puccsisták mellé sem, mert ott olyan emberek voltak, mint Rakovszky, Beniczky és Lehár, akik joggal nehezteltek Prónayra.

Mindezek ellenére a hosszú harc, amit Prónay a felkelés vezéréként a kormány ellen folytatott nem tette őt szimpatikussá Bethlenék számára, így egykori zászlóalja vezetését továbbra sem kapta vissza. A sors iróniája, hogy a kormány által megbízhatónak tartott zászlóaljparancsnok, Ostenburg részt vett a királypuccs szervezésében és katonailag is támogatta Károlyt, így Bethlenék számára ő is kegyvesztetté vált. Mivel a teljes zászlóalj a király mellé állt, a puccs bukása után az alakulatot feloszlatták.

Kutatásaim során megállapítottam, hogy csak az első csendőrtartalék-zászlóalj maradt meg, ami a Prónayt megtagadó fiatal kormányzóhoz hű tiszték és egy új parancsnok vezetésével

működött tovább. Az 1922-ben átalakított egység a konszolidációs kormányzat fontos támaszaként tevékenykedett és a Magyar Királyi Honvédség legmegbízhatóbb alakulatai között tartották számon. Ehhez az idejétnúlt nézeteket valló Prónay eltávolítására mindenképpen szükség volt.

A disszertáció témájához kapcsolódó fontosabb publikációk

Ellenforradalom Pakson és Tolnán 1919-ben
Pákolitz István Városi Könyvtár, Paks, 2011.

A Prónay-különítmény tevékenysége Tolna megye Duna-parti településein 1919-ben
ARCHIVNET 1-2. 2018.

Az első tiszti század szegedi megalakulásának körülményei
ARCHIVNET 3. 2019.

A Somogyi-Bacsó - gyilkosság
ARCHIVNET 1. 2021.

Személyi ellentétek a nyugat-magyarországi felkelés katonai vezetésében
Soproni Szemle: Kultúrtörténeti folyóirat 4. 2021.